
Dokumentti- elokuva modernia Suomea kuvittelemassa

Jari Sedergren & Ilkka Kippola:
Dokumentin utopiat. Suomalaisen dokumentti- ja lyhytelokuvan historia 1944–1989. SKS 2015. 680 s. ISBN 978-952-222-400-2.

Jari Sedergrenin ja Ilkka Kippolan massiivinen tutkimus *Dokumentin utopiat: Suomalaisen dokumentti- ja lyhytelokuvan historia 1944–1989* kartoittaa aiemmin vain vähän käsiteltyä aluetta, suomalaisen lyhyt- ja dokumenttielokuvan menneisyyttä. Elokuvatutkimuksen hierarkiassa lyhytelokuvat ovat jääneet marginaaliin, kun huomio on keskittynyt erityisesti pitkien näytelmäelokuvien historiaan. Varsinkin Suomessa akateeminen elokuvahistorian tutkimus on ollut pieni ja kohtalaisen uusi alue, joten kiinnostusta tai resursseja ei ole juuri riittänyt näytelmäelokuvien ulkopuolelle. Kari Uusitalon pioneerikartoitusten jälkeen varhaisimpia akateemisia tutkimuksia oli Joachim Mickwitzin väitöskirja sotien välisen ajan dokumenttielokuvista *Folkbildning, företag, propaganda: Den finska icke-fiktiva filmen på det fält där nationellt*

symbolgods skapades under mel-lankrigstiden (1995). Tämän jälkeen on ilmestynyt vain muutamia dokumentti- ja lyhytelokuvaa tarkastelevia tutkimuksia, Kaarina Kipiön musiikkiin keskittyvä *Kulutuksen sävel: Suomalaisen mainoselokuvan musiikki 1950-luvulta 1970-luvulle* (2005), Minna Lammin *Ett' varttuisi Suomenmaa: Suomalaisten kasvattaminen kultusyhteiskuntaan kotimaisissa lyhytelokuvissa 1920–1969* (2006) sekä Sedegrenin ja Kippolan dokumentti- ja lyhytelokuvan alkuaikojia kartoittava *Dokumentin ytimessä: Suomalaisen dokumentti- ja lyhytelokuvan historia 1904–1944* (2009). Siten Sedegrenin ja Kippolan viime vuonna ilmestynyt, 1900-luvun loppupuolen kehitystä tarkasteleva teos onkin laajuudessaan tervetullut lisä suomalaisen elokuvan historiaa käsittelevään kirjallisuuteen.

Teoksen punaisena lankana on ymmärrys lyhyt- ja dokumenttielokuvista suomalaisten utopioiden ilmentäjinä, siitä juontuu kirjan nimi. Sedegren ja Kippola tulkitsevat näitä elokuvia osana Suomen jälleenrakennuksen ja modernisaation prosessia, elokuvien avulla on kuvitettu ja kuviteltu parempaa yhteiskuntaa, joko tallentamalla kansakunnan ”saavutuksia” tai pyrkimällä kuvallisen kritiikin kautta muutoksiin. Vaikka kirjoittajat tuovat hyvin esiin, ettei utopioista suinkaan oltu yksimielisiä, päinvastoin jotkut utopiat osallistivat aktiivisesti oman aikansa poliittiseen kiistelyyn, kirjan pääväite antaa lyhyt- ja dokumenttielokuville hyvin idealistisen roolin yhteiskunnassa. Ne nähdään toiveiden ja tulevaisuuden tekemisen välineinä. Sinänsä väite on perusteltu. Kirjan lukuisat yksityiskohtaiset esimerkit kuvaavat, kuinka uutiskatsaukset, valistuselokuvat, matkailufilmit tai 1970-luvun ”taisteleva dokumentti” kuvittivat nousevan Suomen edistystarinaa tai pyrkivät radikaaleihin muutok-

siin. Esiin nousee kuitenkin kysymys, mitä muita rooleja lyhyt- ja dokumenttielokuvilla ehkä oli yhteiskunnassa: perinteiden ylläpitäjänä, sosiaalisena liimana, journalismina, kauppatavarana? Kaikkiin näihin tehtäviin viitataan kirjassa, mutta utopianäkökulma työntää ne sivuun. Vallitseva pääväite haastaakin tulevaa tutkimusta lyhyt- ja dokumenttielokuvien yhteiskunnallisten merkitysten yksityiskohtaisempaan analyysiin.

Jos utopia onkin perusteltu tutkintakehyks lyhyt- ja dokumenttielokuvien 1900-luvun loppupuolen historiaan, Sedegrenin ja Kippolan käyttämä dokumenttikulttuurin käsite ei ole yhtä selkeä lähtökohta tutkimukselle. Kirjoittajat määrittävät työnsä dokumenttikulttuurin tarkasteluksi, mutta eivät kerro, mitä se tarkoittaa. Käsitteenä dokumenttikulttuuri vaikuttaisi viittaavan kaikenlaiseen dokumentaariseen ilmaisuun ja esittämiseen, tai vähintäänkin dokumenttielokuvien tuotannon, sisältöjen, levittämisen, esittämisen, vastaanoton sekä dokumenttielokuvaan liittyvän toiminnan ja keskustelun tarkastelua. Vaikka kirjassa käsitelläänkin näitä dokumenttikulttuurin osa-alueita, se ei tarkastele systemaattisesti kaikkia niitä, mikä olisikin ollut laajuudessaan mahdollinen työ. Sen sijaan kirja keskittyy dokumentti- ja lyhytelokuvien lajityyppeihin, sisältöihin ja tekijöihin. Kirjoittajat kritisoivat aiempaa suhtautumista lyhytelokuviin, jossa ne nähtiin anonyymien tekijöiden tuottamana kuvamateriaalina, ja tekijät ja heidän teoksensa nostetaan näkyvästi esiin.

Tämä painopiste määrittää kirjan rakennetta. Pääluvut etenevät kronologian ja elokuvien lajityyppien mukaan, mutta lukujen sisältö etenee pääosin elokuvien sisältöjen, yksittäisten elokuvien ja tekijöiden mukaan. Laajin osa kirjasta käsittelee niin kutsutun veronalennuskautta (1933–1964)

tyypillisiä lajityyppejä: jälleenrakennuskautta katsauksia ja poliittisia elokuvia, olympiaelokuvia, uutiskatsauksia, valistusfilmejä, kansatieteellistä elokuvaa, teollisuus- ja mainoselokuvia. Suomalaisen lyhytelokuvatuotannon perusta ja kasvuun tae oli vuonna 1933 voimaan tullut lyhytelokuvien veronalennusjärjestelmä. Elokuvateatterien pääelokuvan pääsylipusta maksetusta leimaverosta sai viiden prosentin alennuksen, jos ennen pääelokuvaa esitettiin Suomessa valmistettu ”tiede-, opetus- tai taidefilmi” tai maan elinkeinoelämää kuvaava filmi. Lyhyet tiede- ja opetuselokuvat olivat verovapaista ja myöhemmin verovapaiksi tulivat vielä uutisfilmit. Elokuvien verotusta muutettiin ajoittain myös veronalennuskaudella, mutta pääperiaate, lyhytelokuvien tuottama alennus, takasi elokuvateattereiden kiinnostuksen lyhytelokuvien esittämiseen 1960-luvun puoliväliin asti.

Lainsäädännön määrittämät lajityypit kattoivat laajan kirjon erilaisia elokuvia. Tämän runsauden kuvaaminen kokonaisvaltaisesti ja yhtenäisesti ei ole helppo tehtävä. Koska kirjan tekijät ovat halunneet lajityyppien lisäksi tuoda esiin yksittäisiä elokuvia ja niiden tekijöitä, johtaa se usein näiden listaamiseen ja keskeisimpinä pidettyjen elokuvien sisältöjen kuvailuun sekä historiallisen kontekstin pikaiseen hahmottamiseen. Listamaisuudesta ja kuvailun runsaudesta huolimatta lajityyppien moninaisuuden kuvaaminen on kirjan tämän osion ehdoton ansio erityisesti historian-tutkimukselle. Se osoittaa, millaisen visuaalisen lähdeaineiston aarreaitta lyhyt- ja dokumenttielokuvat ovat 1900-luvun historian tutkijoille. Lisäksi kirjan parhaimmat osiot, kuten jälleenrakennuskautta poliittisten elokuvien esittely sekä valistuselokuvia ja matkailuelokuvia käsittelevät luvut, muodostavat yhtenäisen kokonaisuuden, joka sitoo elokuvat kiehtovas-

ti ajankohdan poliittisiin vääntöihin tai moraaliseen ja ideologiseen eetokseen.

Kirjan näkökulma hieman muuttuu, kun käsittelyssä siirrytään 1960-luvun muutosten aikaan. Aiemmissa luvuissa elokuvien sisältöä tarkasteltiin ajankohdan yhteiskunnallista kontekstia vasten, sen sijaan kirjan loppuluuvuissa painottuu elokuvakulttuurin näkökulma, eli elokuvalliset vaikutukset ja elokuvakulttuurin sisällä käyty keskustelu. Näkökulma jäntevoittää käsittelyä, ja loppuosio antaa hyvän kokonaiskuvan siitä, miten veronalennusjärjestelmän päätyminen, elokuvateollisuuden alasajo ja valtioneuvostojärjestelmien synty, televisio sekä elokuva- ja poliittinen radikalismi muuttivat lyhyt- ja dokumenttielokuvia. Osiossa myös keskeiset tekijät ja heidän päätyönsä kutoutuvat johdonmukaisesti tähän uudelleenmuotoutuvaan elokuva- ja televisiokulttuurin kontekstiin.

Tarkempi toimitustyö olisi hyödyttänyt kirjaa. Nyt tekstiin on jäänyt muutamia lyöntivirheitä, ja ajallista hahmotusta olisi helpottanut, jos elokuvan nimen yhteydessä olisi säännönmukaisesti ilmoitettu myös tuotanto- tai ensi-ilta- vuosi, kuten yleensä on tapana. Kirjoittajien persoonallisen metaforista ilmaistyyliä olisi voinut hiukan hillitä. Tyyli saattaa heijastaa aikalaiselokuvien retorista ilmettä tai kirjoittajien lempeän ironista asennetta joihinkin elokuvaan, mutta se tekee tekstistä raskaslukuista ja paikka paikoin jopa epäselvää. Samoin editointi olisi voinut auttaa tiivistämään tekstiä, jossa on nyt ikävän paljon toistoa ja jonkin verran rönsyilyä. Karsimisen varaa olisi ollut esimerkiksi neuvostoliittolaisen dokumenttielokuvan esittelystä tai hyppäyksestä fiktiivisiin iskelmäelokuvaan. Rakennejako, joka perustuu sekä kronologiaan, laji-tyyppisiin että tekijöihin, on väistämättä hankala hallita, mutta ylimääräinen toimituskierros olisi

voinut jäntevoittää tekstiä, ja samalla se olisi tehnyt kirjasta helpommin käytettävän lähde-tek- sen. Silti, jo tällaisenaan, kirja on yleiskatsauksena antoisa lähtökoh- ta lyhytelokuvien historian yksityis- kohtaisemmille analyyseille ja jat- kotutkimuksille.

YTT ANNELI LEHTISALO
TAMPEREEN YLIOPISTO